

ISBN 978-86-82873-15-0

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК С А Н У

ЗБОРНИК РАДОВА I

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ, др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:
Срето Танасић

БЕОГРАД
2007

ISBN 978-86-82873-15-0, p. (417–425)

УДК 811.163.41'26

811.163.41'272

811.163.41'282.2

2007.

МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ
(Београд)

СТАВОВИ М. ПЕШИКАНА О ЈЕЗИКУ У ЦРНОЈ ГОРИ

У раду се формулишу аргументи М. Пешикана против именовања посебног књижевнојезичког стандарда којим се говори у Црној Гори. Он је 70-их и 80-их година прошлог века сматрао да такав стандард, одн. језичка варијанта не постоји и да се све разлике у односу на српски своде на ијекавски изговор, који је иначе један од изговора и у српском језику (Херцеговина, Босна, Срби у Хрватској). Уз уважавање политичких и идеолошких мишљења која су у то време била на друштвеној сцени, уважени научник се, као компетентан језички стручњак, с правом умешао у полемике о српскохрватском језику, о називима и броју његових варијаната, које су се у то време водиле у црногорској културној средини.

Кључне речи: назив језика, књижевнојезичке варијанте, црногорски дијалекти, правописна норма.

1. Митар Пешикан је по рођењу био Црногорац из племена Цуца (Трешњево, 1928). Један је од неколико граматичара и лингвиста пореклом из Црне Горе који су, после Белића, играли кључну улогу у кодификовању, нормирању и изучавању граматичког система српског језика (ту су још: М. Стевановић, Р. Бошковић, Р. Алексић, Ј. Вуковић, Д. Вушовић, М. Станић — да наведемо само оне који нису више међу живима), као професори и руководиоци на катедрама и институтима, израђивачи правописа, уредници или (ко)аутори речника, граматика, језичких саветника, информатора и значајних студија из дијалектологије, историје језика, синтаксе, упоредне граматике и других области изучавања српског (српскохрватског) језика. Немерљив је њихов допринос националној језичкој науци и култури. Сви су они — као и сам Пешикан — део својих научних радова посветили изучавању народних црногорских говора.

2. Пешикан је био велики зналац црногорских говора — новоштокавских, а посебно староштокавских, којима је припадао и његов матерњи говор. (Животни век је иначе провео на географски удаљеним тачкама: Црна Гора — Косово и Метохија и Војводина, као коло-

ниста — Београд). Докторирао је на теми из дијалектологије: *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори*.¹ Писао је подједнако често екавским и ијекавским изговором. Посебно је добро знао акценатски систем српског језика, али такође и акценатске типове словенских језика.² У Институту за српски језик, где је провео цео свој радни век, употребљавао је екавски изговор и писао искључиво ћирилицом. У свом говору, сведочимо, никад није користио синтагму „црногорски језик“, није је просто имао, него: српски/српскохрватски језик, језик у Црној Гори, црногорски говорни идиоми и сл. Црногорским говорима посветио је неколико аналитичких студија без којих је сваки даљи рад у овим областима незамислив.³

У чланку *Један ошћити поглед на црногорске говоре*⁴ Пешикан је, дајући општу слику тих говора, констатовао да територија Црне Горе „не представља посебну дијалекатску зону на српскохрватском одн. штокавском простору“. Он ово потврђује следећим чињеницама:

- *црногорске дијалекатске особености или „нијесу само црногорске, него захваћају знатне зоне изван Црне Горе“;*
- *или „нијесу ошћите црногорске, тј. да не захваћају сву (ни углавном сву) Црну Гору, него изван њих остају знатни простори републике“;*

¹ Пешиканова докторска дисертација *Староцрногорски средњокашунски и љешански говори* са поглављима: Увод, Акцент, Фонетика, Морфологија, Синтакса, Текстови, Регистар речи и акценатски речник, објављена је у Српском дијалектолошком зборнику XV, 1965, 1–294.

² В. студије: *О основама штокавске акценације*, Јужнословенски филолог XXVIII, 1970, 107–142; *О пореклу словенских акценатских типова*, Јужнословенски филолог XXVII, 1967, 237–266.

³ Издвојићемо неколико кључних радова који сведоче колико је Пешикан још од млађих дана био посвећен истраживању и систематизацији црногорских говора: *Станје проучавања црногорске говорне зоне и даљи задаци*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XIII/1, 1970, 185–194; *Око мрковићких рефлекса јата*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XIV/1, 1971, 234–251; *Један ошћити поглед на црногорске говоре*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXII/1, 1979, 149–169; *Правци диференцирања и класификације црногорских говора и неки проблеми њиховог проучавања*, Црногорски говори (Зборник реферата), Титоград, ЦАНУ, 1984, 49–56; *Прилог картографској обради црногорских говора*, Гласник Одјељења умјетности ЦАНУ, 1985, 177–190 (са картама); *О истаивању црногорских говора између два рата*, Гласник одјељења умјетности 6, ЦАНУ, 1988, 210–223.

Ништа мање нису значајни Пешиканови радови који се баве историјском ономастиком (имена, топоними) која се тиче Црне Горе, најчешће на пописима из турског периода (в. *Библиографија Мићара Пешикана* (приредио Андреј Пешикан), Наш језик XXXI/1–5, Београд, 1996).

⁴ В. фусноту бр. 3.

— „или и једно и друго: захваћајући само дио Црне Горе, многе значајне дијалекатске појаве својствене су и другим, често веома прошираним регијама“ (149).

3. Добро познавање црногорских дијалекатских особина без сумње је утицало и на његове ставове у вези са називом књижевног језика у Црној Гори. Као стручњак који се упоредо бавио и питањима књижевно-језичке норме, Митар Пешикан је неколико својих радова посветио језичким проблемима који се односе на књижевни језик у овој републици — данас независној држави. Имао је смелости да и у време кад је комунизам био у ригидној фази, која се испољавала појачаним национализмом мањих народа (1970. и даље), отворено и без увијања проговори о тзв. црногорској језичкој варијанти. Зато би сви они политички и интелектуални фактори који у наше време одлучују о питању назива језика и даљег развоја књижевнојезичког израза у Црној Гори, морали данас да се макар подсети шта су поглавито најстручнији међу лингвистима и језичким стручњацима пореклом из Црне Горе, а пре свега најпозванији међу њима — историчар језика, акцентолог, дијалектолог, лексиколог и нормативиста М. Пешикан — мислили и писали о томе. Нека на њиховом расуђивању (а и савести) остане да ли ће то и да уваже.

4. Осврнућемо се на кључне ставове изнете у тим текстовима.

Прв и пут је Пешикан о Црној Гори и питањима књижевног језика писао већ 1968. године у цетињском часопису „Стварање“.⁵ Годину дана касније он се опет умешао у полемичку дискусију (која се водила углавном међу књижевницима у Црној Гори) о односу црногорске књижевне традиције према српској, одн. колико ти односи могу да утичу на језичку одвојеност која се, ако оде сувише далеко, неминовно мора сукобити са историјским чињеницама.⁶ Већи део тога текста пренет је и разрађен једну годину касније у књизи *Наш књижевни језик на сто година послије Вука*.⁷ Колико је за Пешикана било важно да научно и историјски образложи свој став о овим питањима, говори сам податак да је томе у књизи посветио чак три поглавља: *Црна Гора и њишања српскохрватског књижевног језика*⁸ (55–75),

⁵ Уп. *Црна Гора и њишања српскохрватског књижевног језика*, Стварање XXXIII, 1968, 350–361.

⁶ Текст је објављен у *Књижевним новинама* 18. маја 1969.

⁷ Књигу је објавила Библиотека Друштва за српскохрватски језик и књижевност СР Србије, Београд, 1970.

⁸ У оквиру овог наслова су поглавља: *Разлози за јединство језика и његовог јога јединства*; *Новосадски договор као оквир језичке оријентације*; *Пишање је-*

Пићања одвајања црногорског језичког израза и језичке културе (55–89), а у вези са тим и треће, закључно поглавље: *На чему смо?*(90–95).

5. При анализи и систематизацији његових основних ставова у вези са књижевним језиком у Црној Гори морамо узети у обзир временски период када је то писано и неке кључне друштвено-историјске околности. У то време:

(1) Југославија је као држава била стабилна;

(2) *Српскохрватски* књижевни језик, бар у три републике: Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, није био споран нити се доводио у питање;

(3) Црна Гора је била потпуно равноправна са другим републикама;

(4) Црногорци су уставно и законски били призната југословенска националност, потпуно равноправна са Србима, Хрватима, Македонцима итд.

Све то ниједног тренутка М. Пешикан није спорио.

6. Занемарићемо, данас као политички превазиђене и депласиране, његове ставове у вези са Новосадским договором и залагањем за српскохрватски језик и јединство тога језика. Друштвено-историјске околности су се измениле и време је, као што знамо, донело друге резултате — српскохрватски књижевни језик се до данас мултипликовао у више националних језика.

7. Тадашња дискусија (седамдесетих година) међу групом књижевника у Црној Гори о *српскохрватском* језику тицала се тзв. *црногорске варијанте*, тј. посебног *књижевнојезичког израза*, у рангу признатог *београдског* и *загребачког* (одн. *источног/српског* и *западног/хрватског*). Пешикан се као изврстан зналац црногорских говорних идиома и као доказани нормативиста, те важан коаутор у вишемном Академијину и Матичину шестотомном речнику, осећао позваним (ако не и прозваним) да научно, са дијахроног и синхроног аспекта, понуди и образложи своје ставове. При том је, како и сам наглашава, повремено морао изаћи из домена лингвистичке науке и заћи „у област у којој оно што каже један лингвистички радник престаје бити стручно обавјештење и своди се на лично мишљење о питањима на која се веома различито гледа, при томе о питањима о којима ма-

---

зичке полиитике и оријентације у Црној Гори; Име нашега језика; Учесће Црне Горе у рјешавању заједничких пићања језика; Пићање црногорске језичке варијанте.

ње-више свако од нас може имати једнако компетентно мишљење“ (Пешикан 1970, 56).

8. Пешикан је сматрао да Црна Гора нема посебан књижевнојезички израз, те да је он у потпуности једнак српском језичком изразу, тј. српском ијекавском изразу. С овим у вези је и његов експлицитан став да „наша оријентација ... мора остати довољно широка да наша норма увек буде и екавска и ијекавска“ /курзив М. Р-Т/⁹.

Да би дискусије о посебном црногорском књижевнојезичком изразу (као што знамо, ти изрази су се показали као претходница данашњих посебних националних језика) свео у рационалне оквире, сматрао је да се не смеју занемарити неке „историјске истине“, посебно кад је реч о културном наслеђу. Те истине он своди на неколико тачака које ћемо сажето свести на следеће:

- *Дукљу и Зетју (Црна Гора је касније име) населио је српски огранак Јужних Словена и касније досељеника из сјољних српских крајева;*
- *У доба немањихке државе назив Србљи (ређе Срби) њошњено аушентично живи и у Зетји, коју немањихки владари називају „српска земља“;*
- *Зетја је, уз Рашку, била једно од главних огњишних феудалне цивилизације Срба;*
- *Термин Србија треба разликовати од термина Срб(љ)и; разликује их већ Константин Порфирогениј, њо коме су Срби, осим у Србији и у Травунији, Конавлима, долини Неретве и др.;*
- *Српска традиција се одржала континуирано и у доба Турака. Његош ју је још више ојачао. Кулић Косова живео је интензивно и у Црној Гори. Црногорски њисари њисали су документи „њо сербски“ и њре Његоша. Његош и сви црногорски њисци 19. и њочетка 20. века живели су и њисали верујући да као Црногорци њрипадају српском народу.*

На основу свега овога Пешикан закључује: „Црногорци су пуноправни сунаследници (и по правима и по дужностима) старије српске народне традиције“, јер је чињеница „да се до нашег вијека живјело у увјерењу о народном јединству Црногораца и осталих Срба, и да се то јединство остварило под српским именом“ (Пешикан 1970, 79).

Поред тога он скреће пажњу још на један детаљ који данас многи заговорници „црногорског“ језика често и намерно злоупотребља-

⁹ Уп. М. Пешикан, *Постоји ли посебна црногорска књижевно-језичка варијанта?*, у: Актуелна питања наше језичке културе, Београд, 1982, 333–334.

вају. Наиме, он појашњава да „треба бити свјестан вишезначности термина 'српски' ...“ кад се у оквире „српских писаца“ уведе нпр. Његош, Љубиша, Марко Миљанов па под тим, вели он, не треба истовремено подразумевати да су они „писци Србије“, одн. „србијански писци“. Пешикан, даље, каже: „Можемо све то и једноставније формулисати: Његош је тако рећи у сваком стиху засвједочио и ужу, црногорску, и ширу, српску припадност и опредјељење“.

9. Ово су, у образложењу става, биле историјске чињенице које не би смеле, по Пешикановим схватањима, бити занемарене.

У одељку *Пишање црногорске језичке варијанте* Пешикан се углавном држи лингвистичких аргумената. Његово круцијално запажање је логички постављено: да би постојала црногорска варијанта која би се употребљавала као стандардни језик у републици те да би се признала — она мора да постоји. Пешикан је изричит: „она засад не *јостоји*“ /курзив М. Р-Т/.

Сва разлика између књижевног језика у Србији и у Црној Гори садржана је у *наречју*.

Стандардни језик Црне Горе, истиче Пешикан, не разликује се од језика херцеговачких српских писаца (Дучић, Шантић и др.). (И ову битну чињеницу данашњи борци за још једно национално именоване језика пренебрегавају!)

У неколико махова он прави аналогна поређења са другим народима и језицима, трудећи се да што уверљивије образложи своје ставове. Међутим, као да негде у њему постоји скривени страх и предосећај да ће политичке сепаратне снаге у језику једног дана преовладати и да ће Црна Гора у будућности развити своју књижевну варијанту (данас се то, и више од тога, као што знамо, остварило увођењем у школе назива — *мајерњи језик*).

У Сарајевском „Одјеку“ је тих година написао и ово: „Црна Гора има правну могућност да потпуно одвоји своју језичку норму, као и да свој стандардни језик измијени по свом нахођењу, рецимо да га до крајње консеквенце прилагоди својој дијалекатској ситуацији“, али је овоме додао: „Ја сам за ову алтернативу (на коју, надам се, нико и не помишља) намјерно рекао *јравна могућност* а не *јраво* /курзив М. Р-Т/, јер је питање има ли икад ико право да уништава позитивне тековине; јер није ништа друго него тековина покољења што се црногорска дјеца већ од текстова у предшколским сликовницама (или и од домаћег говора) оспособљавају да буду баштеници и судионици једне у поређењу с републичким могућностима развијене културе и

богате белетристичке, стручне и информативне литературе, што се оспособљавају да тај фонд примају и осећају као свој“.

У књизи *Наш књижевни језик на сто година њослије Вука* он је ту своју изјаву да „нико и не помишља“ прокоментарисао да је „испала превише оптимистична“ (90).

10. Треба нагласити да Пешикан посебно истиче судбоносан значај Вукове реформе за језичку културу у Црној Гори. „Том реформом је дијалекатски тип који покрива сјеверну половину Црне Горе постављен у најужу основу општесрпскохрватског језичког стандарда“ (88).

Ако бисмо ово успоредили са неким актуелним предлозима у Црној Гори да се у устав Црне Горе уведе да је у службеној употреби *црногорски језик*, а у јавној и *српски*, *хрвајски*, *босански*, схватићемо да је управо обрнуто — књижевни језик у Црној Гори је *српски* и он је у службеној употреби, напосто, јер други није направљен, није кодификован. У јавној употреби јесте или, наравно, може бити, *мајтерњи* (*црногорски*) језик као дијалекатски идиом, који данашњи заговорници све више употребљавају као књижевни, са свим својим архаизмима и регионализмима. То је онај дијалекатски говор што се, на пример, код нас у Пиви (и шире, све до Никшића) именује као „по црногорски“ (*Говори њо црногорски!* — каже се за оне који говоре староштокавским говорним идиомом, сви остали говоре искључиво српски). „По црногорски“ се још не учи у црногорским школама и није кодификован, бар засад.

11. У одељку *На чему смо?* Пешикан у тону толеранције и предозиране демократичности претпоставља два алтернативна решења или могућности као претпоставке даљег правца развоја нашег (тј. српскохрватског) језика. П р в о начело би било да све (четири) националне јединице развијају своје специфичности „у властитом културном наслеђу“ и да се свим тим специфичностима (српски/хрватски/муслимански/црногорски израз) осигура потпуна равноправност, што би значило у четири верзије издавати не само правне текстове него и новине, уџбенике, енциклопедије итд. Д р у г о начело би било у потпуној подели и допуњавању рада, а не дуплирању по варијантама у републичким границама. Не интервенисати вештачки у језику у циљу уједначавања општег језичког стандарда. Двострукости у језику да слободно коегзистирају. То би, опсервира Пешикан, поткрај столећа довело до коегзистенције двају наречја и двеју азбука, до ублажавања варијантних разлика и до квалитетније културне продукције.

Митар Пешикан не верује ни у једно ово начело. Очекивао је нешто средње, компромис једних или других тежњи. Међутим, као што знамо, остварило се *й р в о* начело и то у свом најдрастичнијем облику: српскохрватски језик се раздвојио на три, одн. четири национална језика па његова претпоставка да „није реално очекивати никакве спектакуларне промјене нашег језичког израза у непосредној будућности“ није издржала пробу времена. Да додамо још нешто на што Пешикан није могао ни помишљати: у Црној Гори латиница је постала преовлађујуће писмо, а Црна Гора независна држава која намерава да после два века промени име свом живом књижевном језику.

12. Д р у г и пут, и последњи, Пешикан је свој став о књижевном језику у Црној Гори исказао на сасвим другачији начин. Наиме, као главни аутор општег теоријског дела данас важећег *Правойиса српскога језика* (1993) Матице српске, он је у неколико случајева (будући да је Правопис писан на самом измаку трајања *српскохрватског* књижевног језика, а нешто и пре тога) уградио и нешто црногорских црта, тј. проширио норму српског језика за рачун књижевнојезичког израза у Црној Гори (у то време републици у којој се народ био великом већином демократски изјаснио да говори српским језиком). Било је то на прагу „злог пролећа“ 1993. године (како је у *Правойису* назвао време предаје рукописа Матици српској).

ЛИТЕРАТУРА

- Библиографија Миџра Пешикана*, приредио Андреј Пешикан, Наш језик XXXI/1–5, Београд, 1996.
- Пешикан 1970:** М. Пешикан, *Наш књижевни језик на сто година послије Вука*, Библиотека Друштва за српскохрватски језик и књижевност СР Србије, Београд.
- Пешикан 1979:** М. Пешикан, *Један оштини поглед на црногорске говоре*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXII/1, 149–169.
- Пешикан 1982:** М. Пешикан, *Постоји ли посебна црногорска књижевно-језичка варијанта?*, у: Актуелна питања наше језичке културе, Београд, 333–334.
- Правойис српскога језика*, приредили М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, Матица српска, Нови Сад, 1993.

Резюме

Милица Радович-Тешич

ПОЛОЖЕНИЯ МИТРА ПЕШИКАНА О ЯЗЫКЕ В ЧЕРНОГОРИИ

В настоящее время, когда в Черногории идут споры и дискуссии о (пере)именовании литературного языка, автор настоящей статьи счел полезным восстановить в памяти положение по данному вопросу академика Митра Пешикана, крупного специалиста черногорского происхождения: выдвинутые им в течение семидесятых, восьмидесятых и даже девяностых годов XX века. В то время, когда он об этом писал, ставился вопрос о том, существует ли особый вариант черногорского литературного языка, хотя о переименовании языка и не было речи. Пешикан, будучи прекрасным знатоком черногорской диалектной проблематики, ономастики истории языка, замечательным лексикографом, составителем орфографических правил, считал, что не существует особый черногорский вариант стандартного языка, и что литературный язык в Черногории отличается от сербского только искавским произношением.